

zacije: *Hrvatski Caritas, Caritas Zagrebačke nadbiskupije, Kap dobrote* b) Staleške organizacije: *Udruga intelektualaca Pax Romana (ICMICA-MIIC), Hrvatsko katoličko liječničko društvo, Hrvatsko katoličko društvo prosvjetnih djelatnika,* c) Organizacija za mlade: *Pomak – Pokret mladih katolika,* d) Opće organizacije: *Hrvatski katolički zbor »MI«, Križarska organizacija, Hrvatsko vjerničko društvo »Branimir«,* d) Humanitarno-društvena organizacija: *Hrvatski pokret za život i obitelj,* e) Duhovno odgojne organizacije: *Apostolat molitve, Djelo Marijino (Pokret fokolara), Franjevački svjetovni red, Franjevačka mladež, Mali tečaj – Kursiljo, Hrvatska zajednica bračnih susreta (Marriage Encounter), Marijina legija, Neokatekumenski put, Zajednica kršćanskog života, Molitvena zajednica »MiR«,* zatim f) Posebne organizacije: *Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima,* te na kraju g) Svjetovni instituti: *Svjetovna ustanova »Suradnice Krista Kralja«, Svjetovni institut misionarki Kristova kraljevstva, Mala obitelj Bezgrešnog Srca Marijina i Svjetovni institut papinskog prava: Mala franjevačka obitelj.*

Nakon ovako sustavnog nabranja i predstavljanja vjerničkih privatnih organizacija autor nam u daljnjem tekstu iznosi kriterije Drugoga vatikanskog sabora za prosudbu laičkih organizacija dijeleći ih na a) kriterij svjesnosti po sakramentu krštenja, b) kriterij unutarcrkvenog apostolata, c) kriterij osposobljenosti za apostolat u svijetu, d) kriterij služiteljskog usmjerenja te e) kriterij teološke nadgradnje laika. Na temelju ovih kriterija Drugoga vatikanskog sabora za prosudbu laičkih organizacija autor govori o ispravnosti djelovanja nekih laičkih organizacija u Hrvatskoj, te u tom kontekstu govori o *Hrvatskom katoličkom zboru »MI« i Molitvenoj zajednici »MiR«.*

Da bi prikazao kako izgleda život i djelovanje kršćanskih laika u praksi, autor

na kraju prezentira primjer djelovanja laika u župi sv. Marka Križevčanina u Zagrebu, ističući goleme napore mjesnoga župnika oko pronalaženja modela suradnje s velikim brojem angažiranih laika kao i pronalaženja modela laičkog apostolata.

Na kraju možemo kazati da ova knjiga Adolfa Polegubića predstavlja uistinu jedno veliko otkriće dosta godina skrivanog i zataškavanog problema laikata u Katoličkoj Crkvi s posebnim osvrtom na odnos prema problemu laikata u Republici Hrvatskoj. Knjiga zapravo želi na temelju smjernica II. vatikanskog sabora te pobudnice pape Ivana Pavla II. »Christifideles Laici« još jedanput ukazati na potrebu, ali i mogućnosti laičkog pastoralu u Crkvi u Hrvata. Držim stoga opravdanim ovaj samo mali djelić velikog rada preporučiti svima koji pokušavaju, kako u Crkvi, tako i u društvu uopće, pronalaziti načine što plodonosnije suradnje u provedbi i izvršenju duhovne obnove hrvatskog društva.

Ivan Markešić

JOHANNES MICHAEL
SCHARRER, Norm und Naturrecht
verstehen. Eine Studie zur Herausforderungen der Fundamentelethik, Peter Lang, Frankfurt-Berlin-Bern-New York-Paris, 1999., 380 str.

Pitanje moralnih normi je vjerojatno najakutniji problem moralnog života u današnjem pluralističkom svijetu. Tradicionalni je pristup moralnim normama, često izražen kao »zakon« (barem s katoličke strane), trostruk: naravni (prirodni) zakon, objavljeni zakon i ljudski zakon. Kao temelj svega je naravni zakon (»lex naturae« odnosno »ius naturae«). No taj

naravni zakon, osporavan s više strana (protestanti, pravni pozitivisti...), u pokoncilsko vrijeme postao je predmetom diskusija, a i osporavanja, i u samim katoličkim redovima (velikim dijelom i s pravom, jer ga se nerijetko poima kruto statički). Golema je literatura o tom pitanju, a pristupi i odgovori znaju se vrlo razlikovati. Riječ je doista o »*quaestio disputata*« s daleko-sežnim posljedicama.

Autor knjige »Kako shvatiti normu i naravni zakon. Studija o izazovima fundamentalne etike« (pripominjemo da njemački izraz »*Naturrecht*« pokriva ono što mi nazivamo »naravni zakon« i »naravno pravo«) je mladi filozof i teolog Johannes Michael Scharrer. Rođen u bivšoj Istočnoj Njemačkoj, studirao je u Erfurtu i Cambridgeu/Massachusetts (1991.–1994.), a nakon toga živi u Beču i radi na Istitutu za etiku i socijalne znanosti Katoličkoga bogoslovnog fakulteta. Predmet njegova istraživanja su djela i djelovanje poznatoga socijalnog etičara Johannes Messnera (1891.–1994.), podrijetlom Tirolca, prvoga profesora socijalnoga nauka Crkve na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Beču i začetnika tzv. »bečke škole« u kršćanskom socijalnom nauku. Messnerov (sada već umirovljeni) nasljednik na katedri Rudolf Weiler (od kojega imamo u hrvatskom prijevodu malu pučku knjižicu »Uvod u katolički socijalni nauk. Kratak sustavni prikaz«, Školska knjiga, Zagreb, 1995.), osnovao je i »Društvo Johannes Messner« (Johannes-Messner-Gesellschaft), kojemu je cilj proučavati i širiti poznavanje osobe, djela i djelovanja Johannes Messnera (za kojega je u Beču već pokrenut postupak za utvrđivanje svetosti života).

Potpisani je prvi put doznao za djelo Johannes Messnera kao student Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu na seminaru profesora Andrije Živkovića o socijalnim enciklikama Katoličke Crkve,

kad je govorio o Johannesu Messneru nešto stariji sudionik i već doktorand Marko Perić, mostarski svećenik i kasniji, na žalost prerano umrli, kotorski biskup. Njegova doktorska disertacija s temom »Deproletarizacija radništva po kršćanskoj socijalnoj nauci«, obranjena je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1965. god., a sljedeće godine izdana ciklostilom samo u izvatku. Ona će biti u cijelosti tiskom izdana nakon autorove smrti tek 1997. u Mostaru, uz dodatni novi naslov, ne baš sretno izabran: »Radničko pitanje u kršćanskoj sociologiji«. To spominjemo jer je vjerojatno Ratko Perić najbolje u nas proučio djela Johannes Messnera, o čemu svjedoče brojni navodi i bibliografija u disertaciji.

Johannes Michael Scharrer u svojoj studiji bavi se proučavanjem djela Johannes Messnera u prvom redu radi novog izdanja njegovih glavnih djela uz dodatna tumačenja. Budući da je pojam »naravnog zakona« i »naravnog prava« od središnjeg značenja u socijalnoj etici Johannes Messnera, kako to već ističe naslov njegova »velikog djela« *Das Naturrecht* (1. izd. 1950., 7. izd. 1984.), to će biti prilika da autor, proučavajući Messnera, u isto vrijeme dade se općenito na proučavanje teške problematike u svezi s pitanjem odnosa između tzv. »naravnog zakona (prava)« i etičkih normi danas. O tom kombiniranom problemu riječ je u djelu koje prikazujemo.

Knjiga ima četiri dijela. U prvom dijelu (»Pristup temi«) dan je opis bogatog života i djelovanja Johannes Messnera. Osim studija gospodarske etike i politike (u Münchenu), na Messnera će utjecati veliki autori poput M. Webera, M. Schele- ra itd., ali od posebna će značenja biti boravak u Engleskoj, kamo se sklonio nakon Hitlerova »Anschlusa« Austrije (život mu je bio ugrožen jer je bio protivnik

nacizma, čak je bio napisao knjigu o kancelaru Dollfussu, kojega su nacisti ubili). Kao teolog i socijalni filozof, Messner će u engleskoj socijalnoj tradiciji naći poticaj za iskustveni pristup socijalnoj problematici, ne toliko u sociološkoj koliko u egzistencijskoj varijanti, u to vrijeme vrlo raširenoj u Europi.

U središnjem drugom dijelu (str. 45–144) autor najprije daje povijesni pregled poimanja »naravi« i »naravnog zakona« polazeći od antike, Augustina, Gracijana i Tome Akvinskoga do individualističkih, socijalnih i personalističkih pristupa u novo doba. Posebice obrađuje, dakako, poimanje »naravnog prava« u J. Messnera. Ono je, prema katoličkoj tradiciji, utemeljeno naravnim moralnom zakonu, koji je opet odraz Stvoriteljeva »vječnog zakona«. Messner će, osobito protiv pravnih pozitivista (K. Bergbohm, H. Kelsen), isticati »naravni« temelj pozitivnih zakona, koji vrijedi i u pravnoj znanosti.

Messnera često i u katoličkim redovima opisuju kao tradicionalista i »konzervativnog« socijalnog mislioca. Krug Messnerovih učenika i sljedbenika to poriče, ističući njegov iskustveni pristup (polazište nije u metafizici) i, posebice, nauk o »egzistencijskim ciljevima« (existenzielle Zwecke) naravnog prava, koji mu daju induktivno-ontološku, empirijsko-povijesnu i filozofijsko-metafizičku dimenziju. Ne polazi se od biti (essentia, Wesenheit) nego od »egzistencije« (Dasein). Time etika ne biva deduktivno utemeljena na apstraktno shvaćenom naravnom zakonu i pravu (lex et ius naturae), ona ima iskustveni ontološki temelj (sadržajni, a ne samo formalni), ali je ujedno etika koja odgovara povijesnim, egzistencijskim i metafizičkim slojevima i potrebama čovjeka.

U trećem dijelu autor uokviruje Messnerov nauk aspektima diskusija o problemu moralnih normi u današnje vrijeme. Uz

klasičnu podjelu naravnog zakona na primarne zahtjeve, trajne i nepromjenljive, i sekundarne koji su podložni povijesnim promjenama, autor obrađuje današnju diskusiju o »deontološkim« i »teleološkim« pristupima, posebice osvrćući se na katoličke moraliste B. Schüllera i F. Furgera te filozofa R. Spaemanna. Autor opisuje i »teoriju sustava« (Systemtheorie) nedavno preminuloga sociologa N. Luhmanna, vrlo utjecajnog u Njemačkoj. Uz to, riječ je i o naravnom zakonu u kontekstu liberalizma i komunitarizma, koji označuju duhovno ozračje današnje situacije nakon »hladnog rata«, ne samo u Americi nego i u Europi. Ateistički egzistencijalizam, pravni pozitivizam i tradicionalno neprihvatanje naravnog prava u protestantskoj teologiji (premda ga je sam Luther prihvaćao, a i neki noviji teolozi) dodatno otežavaju pozitivan pristup naravnom zakonu.

U četvrtom dijelu autor donosi »zaključne teze« u 27 točaka, u kojima načelno govori o problematici moralnih normi i naravnog zakona u današnjem kulturalnom kontekstu.

Na kraju su djela bibliografija, kratki pogovor i engleski sažetak te kazala, osobno i stvarno.

Djelo je pisano vrlo pregledno, s korisnim dužim sažecima nakon svakoga dijela, što, osobito početniku, olakšava razumijevanje građe.

Djelo je važno za upoznavanje današnje problematike o naravnom zakonu, polazeći od jednoga poznatog zastupnika. Već je 1936. H. Rommen napisao djelo o »vječnom vraćanju naravnog zakona« (2. izdanje 1947.). Vrlo često mu navješćuju kraj, ali on se opet pojavljuje kao moguć putokaz u etičkim dilemama, osobito u kriznim prilikama (npr. nakon iskustva Drugoga svjetskog rata). Čini se da vrijeme koje dolazi s pojavama globalnog ka-

raktera (ljudska prava, nastajanje globalne civilizacije, ekumenizam i dijalog među religijama, globalna etika i dr.) čine neminovnim utemeljenje naših etičkih normi, osobito socijalnih, u nečemu što će biti više od ugovora ili konvencije među ljudima, ma koliko to bilo teško. Humanizam i ljudska prava nalaze svoje utemeljenje u antropologiji, a kršćanska vjera i tradicija pružaju u tom pogledu važan, vjerojatno nezamjenjiv prilog. Teorija o naravnom zakonu ostaje teorija koja nastoji utvrditi ono temeljno u ljudskoj egzistenciji i kulturi. Moguće je da ima i drugih pristupa, ali primjer J. Messnera (danas prilično zanezaren), kako ga iznosi J. M. Scharrer u svojoj studiji, uvjerljivo svjedoči da se ta tradicionalna teorija, suprotno mišljenju mnogih, dade razvijati u skladu sa zahtjevima što ih nameće naše vrijeme. Trebat će još puno raditi da bi se u dinamičnom i multikulturalnom svijetu, koji označavaju,

kako se danas ističe, individualizam i pluralizam sa svojim pozitivnim ali možda i opasnijim negativnim posljedicama, doista našlo ono zajedničko i ljudsko (ujedno i Božje i naravno).

Studija J. M. Scharrera uzima mišljenje J. Messnera kao polazište za opće raspravljanje o moralnim normama i naravnom zakonu. Težište je zapravo na ovom posljednjem, i po opsegu i po građi.

Knjiga je dobar uvod u suvremene teološke diskusije o predmetu. Mogla bi poslužiti kao okosnica jednoga teološkog seminara, a našim bi mladim teolozima dobro došla kao pripomoć snalaženju u teorijskom raspravljanju o utemeljenju moralnih normi danas. Potrebna su i racionalna razmišljanja. Puki biblicizam nije dostatan, poručuje Ivan Pavao II. u »Fides et Ratio«.

Marijan Valković